

Prof. dr. Senadin Lavić

Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo

Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences

senadin.lavic@fpn.unsa.ba

UDK / UDC 321(497.6)

Izvorni naučni rad / Original scientific paper

Primljeno / Received: 24. 12. 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 17. 03. 2025.

BIOPOLITIKA ANTIBOSANSKOG LEVIJATANA

BIOPOLITICS OF THE ANTI-BOSNIAN LEVIATHAN

Sažetak

U tekstu se razlaže uticaj biopolitike i etnopolitike na povijesno-političku i kulturnu strukturu bića Bosne koje se usmjerava u slijepe ulice gdje ljudski život postaje objekt manipulacije. Iskorjenjivanje života bosanskog bića jeste racionalan projekt i odvija se po zacrtanom planu velikodržavnog hegemonizma srpstva i hrvatstva. To, nažalost, prerasta u iskorjenjujući nacizam koji ne priznaje Drugo. Bosna kao predmet osvajanja srbijanskog i kroacijskog hegemonizma svjedoči o kontinuitetu biopolitike i etnopolitike antibosanskog djelovanja.

Ključne riječi: Bosna, bosanstvo, biopolitika, etnopolitika, biokratija, etnoteritorijalizacija

Summary

The text analyzes the influence of biopolitics and ethnopolitics on the historical-political and cultural structure of the being of Bosnia, which is being directed into dead ends where human life becomes an object of manipulation. The eradication of the life of the Bosnian being is a rational project and is taking place according to the outlined plan of the great-state hegemony of Serbs and Croats. This, unfortunately, is growing into an eradicating Nazism that does not recognize the Other. Bosnia as an object of conquest of Serbian and Croatian hegemony testifies to the continuity of biopolitics and ethnopolitics of anti-Bosnian action.

Keywords: Bosnia, Bosnia, biopolitics, ethnopolitics, biocracy, ethno-territorialization

Biopolitika i etnopolitika antibosanskog Levijatana

Frustrirajuća je spoznaja da politička grupa organizirana oko vlasti ili neke partije može da raspolaze ljudskim životom i usmjerava ga u masovnim procesima. Pokazuje se da je biopolitika u osnovi *biokratija* ili vladanje životom koje se kroz primitivnu etnopolitiku pokazuje kao *etnokratija*. Biopolitičku situaciju života međutim ne rješava frustriranost ili emotivno zapomaganje pojedinca i grupe koji su na neki način zapali u mehanizam biopolitičkog priređivanja. Biopolitika je dubinski povezana s znanstveno-tehnološkim dostignućima epohe i političkim idejama koje su u njoj dominantne. Ona ostvaruje organiziranu kontrolu institucija nad životom uz pomoć znanosti, tehnologije i političkih modela.

Kod M. Foucaulta se biopolitika može shvatiti kao racionalno oblikovana briga države za biološko blagostanje populacije ili stanovništva, polazeći od kontrole i preveniranja mogućih bolesti, brige oko snabdijevanja hranom i pitkom vodom, do osiguranje obrazovanja i čistih uslova življenja.¹ Biopolitika se ostvaruje kao organizirana moć državnih institucija nad životom uopće, svi državljani su podložni uticajima i programima te moći kroz razne oblike represije, direktne ili indirektne, vidljive ili nevidljive. Kada su državne institucije u rukama poslovnih korporativnih organizacija onda je država instrument biopolitike. Totalitarna vlast je reprezentativna forma biopolitičkog modeliranja života.²

Biopolitika počinje odlučivati o tome šta će čovjek uopće biti! Ona želi da oblikuje kako će čovjek osjećati, vidjeti, misliti, govoriti, ponašati se općenito. Surova politizacija golog života vodi u totalitarnu kontrolu svakog ljudskog bića i njegovog tijela što stvara nelagodu u kulturi od koje se čovjek ne može

¹ Francuski filozof i teoretičar društva Michel Foucault (1926-1984) prvi put spominje pojam *biopolitike* u svojoj seriji predavanja "Društvo treba braniti" održanih na College de France 1975-1976. godine. Foucaultov koncept biopolitike govori o moći politike nad životom i proširivanju državne moći nad stanovništvom. Otada je pojam *biopolitika* postao korišten i vrlo koristan za objašnjavanje društvenih procesa. Poslije 17. marta 1976. godina kad je Foucault prvi put spomenuo biopolitiku kao specifičnu tehnologiju moći, postalo je jasno da će se društveni život čovjeka suočavati s novim moćima kontrole, ograničavanja slobode i manipuliranjima. Svoje daljnje istraživanje biopolitike Foucault je objavio u svojim predavanjima pod nazivom *Rođenje biopolitike*.

² Na tragu Fukoovog razumijevanja biopolitike, G. Agamben dodaje novi akcenat biopolitičkom mišljenju, tvrdeći da su totalitarni režimi 20. stoljeća, s logorima i mjestima mučenja ljudi, pravo mjesto biopolitike. Umjesto Fukoove bolnice i zatvora, Agamben u knjizi *Homo sacer* uvodi analizu koncentracionog logora kao stvarne biopolitičke paradigme. U koncentracionom logoru ostvaruje se totalna kontrola i raspolaganje golim ljudskim životom. U koncentracionom logoru se spajaju biološko i političko poništavanje života.

odbraniti. Biće postaje puka stvar kao i ljudsko tijelo. U mišljenju M. Merleau-Pontyja i K. Prohića, naprimjer, ljudsko **tijelo** je na izvjestan način *intelektualizirano* i nije svodivo na puku stvar u svijetu stvari, vidljivi egzotični oblik, upotrebljivu robu. Biopolitika upravo želi svaki kolektiv svesti na jedno veliko tijelo i raspolagati njime kao s predmetom ili robom. Znanstvenotehnološki instrument biopolitike oduzima životu svetost, jedinstvenost, vrijednost, umjetničku neponovljivost. Svodi život na proračunljivost stradanja, rađanja, razvoja, nataliteta, potreba, brojnosti. Utješno djeluje Foucaultovo dezavuiranje naracije o napretku i povećanju racionalnosti u povijesti razvitka civilizacije. On uvodi pojmove diskontinuiteta, loma ili prekida, slučajnosti, neracionalnosti.

Vidljiva je intencija etnonacionalizma da se cjelokupna masa jedne narodne grupe upregne pod jednu oligarhijsku komandu i da njome raspolaže jedan “vođa” ili lider (etnarh). Tako se danas ostvaruje “feudalni poredak” preko svođenja narodne grupe na podaničku grupu podređenu jednom “vođi” kao sizerenu. Ta podređenost u znanstveno-tehnološkom smislu automatima i AI, te “vođi” u političkom smislu, daje novu povijesnu dimenziju koja obesmišljava demokratiju. Tada nestaje vladavina prava u društvu i umjesto provođenja zakon u institucijama provodi se politička volja lidera ili etničko-religijskih oligarhija. U tome procesu stradaju građani. Na jednoj strani država, sila, moć a na drugoj strani život i njegova regulacija, kontrola, priređivanje u panopticum i savremeno prekarno zatočeništvo.

U povijesnom toku Bosne iskrsla je strašna tema i događanje: **bosanski život** kao predmet uništenja ili bosanski čovjek kao objekt destrukcije. Činjenica koja se pojavljuje iza nanosa vremena i hegemonijskih politika: život se planski uništava u velikodržavnom hegemonijskom “proračunu”. Mnoštvo je slika i primjera od kojih se ledi krv u žilama. Još uvijek nije mišljen *bosanski život* u njegovom procesu. To znači da je ostao po strani od bitnih pitanja.

Grad pod opsadom Karadžićeve srpske vojske, Sarajevo i porodilište u njemu gađali su topovskim projektilima, gađali su bolnicu gdje su bolesni i ranjeni. U Mariupolju su Rusi ubili nekoliko stotine ljudi koji su se sakrili u pozorištu od granatiranja grada. U Gazi gađaju bolnice i ruše ih, ubijaju žene i djecu, uništavaju sam palestinski život pred očima čovječanstva. U Podrinju i dolini Sane srpski teroristi su ciljano ubijali i progonili bošnjačko stanovništvo kako bi dobili čistu etničku (srpsku) teritoriju. Genocidno istrebljenje jednog naroda poslužilo je stvaranju “srpske teritorije u Bosni”. Život jedne etničke grupe se uklanja zarad projekta velikosrpske ideologije i volje za hegemonijom.

Etnopolitika gleda *narod* kao jedan jedinstveni organizam ili jedno veliko tijelo koje se kreće kroz prostor i vrijeme. Ona sebe vidi kao odabranu strukturu za upravljanje tim narodnim tijelom, njegovim životom i interesima. Ona najbolje zna šta su interesi i ciljevi naroda. Ona iz religijske grupe pravi naciju i definira njezinu teritoriju. Oni koji se nalaze na toj teritoriji moraju nestati ili se utopiti. Raspolaganje golim životom ljudi na osnovu njihovih etničkih i religijskih oznaka stavlja biopolitiku u tijelo etnopolitike koja kroz etničko-religijski ekskluzivizam otvara mogućnost poništavanja ili veličanja nečijeg života.

Šta je život kao predmet manipuliranja ili operiranja političkog projektanta koji se koristi najmračnijim ideologijama fašističko-nacističkog tretiranja ljudi? U kojem okviru ili Gestell-u se postavlja ljudski život zarad etnopolitike iza koje stoje religijske institucije? Čini se da u tom apstrahiranom ramu postojanja privid svetosti skriva prosto raspolaganje golim životom, ispražnjenim od povijesno-semiotičkih znakova koji suštinski raskrinkavaju sve nanose etnopolitike i biopolitičkog rukovanja živim bićem i životom uopće.

U ponoći ostvarene Moderne znanost i tehnologija kao instrumenti ratovanja i velikih masovnih ubistava ljudi, funkcioniraju kao srce biopolitike, preuzeti su od mehanizama biopolitičke moći i potpuno se kontroliraju kao stateška dimenzija vladanja i raspolaganja svijetom. Pokazuje se da znanost i tehnologija predstavljaju idealne instrumente biopolitike koje na lokalnoj razini etnopolitika koristi za najmonstruoznije zločine istrebljenja naroda. Sredstva znanstveno-tehničke naravi koriste za masovno ubijanje, bacanje ljudi u masovne grobnice, spaljivanje njihovih tijela, prikrivanje zlodjela i slično.

Etnoteritorijalizacija i autoironična skepsa

Biopolitika razvrstava ljudske grupe i definira oblik njihovog života prema “načelima” koja ne poznaju moralne razloge djelovanja. Sam *život* ljudskih grupa postao je predmet obrade biopolitike. Sam život se dovodi u mračnu vezu s teritorijom kao bitnom stavkom u djelovanju biopolitike. Gotovo da je nezamislivo biopolitičko djelovanje bez pitanja o teritoriji. Rezultat spacijalne biopolitike anitbosanskog nacizma treba biti, prema hegemonijskim nacrtima srpstva i hrvatstva, potpuno uništenje Bosne i njezino podvođenje pod vlast Srbije i Hrvatske. Ova ideja stoji iza svih nacrti (*Načertanija*), planova, projekata, deklaracija, saborovanja, i stoga se mora posmatrati u vidiku spacijalne destrukcije bosanstva kao osnova hegemonijskih antibosanskih projekata ekspanzionističkog nacizma.

Sasvim je jasna i vidljiva sh *koordinacija* (pakt) antibosanskog djelovanja dva ekspanzionistička nacionalizma. Ništa se više u Bosni ne događa bez pune otkrivenosti ili raskrivenosti srpskohrvatske namjere koja na kraju 20. stoljeća prelazi iz faze prikrivenosti u fazu finalizacije osvajačke i rušilačke namjere. U tome djelatnom toku povijesti najveća opasnost je pred Bosnom i Bošnjacima u pokušaju da se *etatizam* nadomjesti sumnjivim etničko-religijskim mitovima. To je polazni razlog zašto bošnjačka ideja mora izaći u bosanstvo, iz kulturnog samoodređivanja u političko postojanje i razvijati bosansku nacionalnu (državljansku) politiku.

Bošnjaštvo kao kulturno-etnička forma ne može postojati bez državnog bosanskog okvira, odnosno bez ***bosanske nacionalnosti***. U opakoj zamisli bošnjačkog prostora skuplja se ili, drugim riječima, zbija se jedno oštećeno tijelo koje se povlači u homogen imaginarij, vjerujući da u njemu može naći spas i mir, da u njemu više neće biti uznemiravano i poništeno nekim genocidnim pothvatom bioterorizma od strane Srbije i Hrvatske.

Spacijalni refleks biopolitike vodi u etnoteritorijalizaciju Bosne koja mora biti razumljena kao planski proces rastakanja bosanskog suvereniteta. Proces stvaranja **etničkih regija** ili **teritorija** u Bosni traje trideset godina uz prisustvo EZ / EU, od 21./22. veljače 1992. godine u Lisabonu kada je ponuđeno stvaranje tri “states“, odnosno *jedinice* po etničkom kriteriju u nezavisnoj Bosni. U Daytonu su to postali *entiteti*! To je bila unija tri etničko-religijske republike na tlu Bosne. Tako je Bosna “projektirana” u kontekstu šire biopolitičke strategije kao nezavisna, a konfederalna – pa to je nemoguće! Pritom, tzv. etničke teritorije u BiH omogućuju da Srbija i Hrvatska direktno na tim teritorijama ostvaruju uticaj, pa i vlast, vode ekonomsku politiku, nude kadrovska rješenja i ideološke koncepcije, a to ruši suverenitet Bosne. Tako se programira da bh entitet “Rs“ ne bude pod suverenitetom Bosne i Hercegovine, nego pod kontrolom Srbije! Smisao cijelog procesa je desuverenizacija Bosne i negacija bilo kakvog *bosanstva*, *bosanske nacionalnosti* i *državne suverenosti*!

Etničke regije srpstva i hrvatstva u Bosni su klin za rascjepljivanje bosanskog suverenitet i poništavanje države Bosne i Hercegovine. U taj klin planski i kontinuirano udaraju razornim maljevima rata i propagande Srbija i Hrvatska. Tako se dramatično potkopava i narušava zapadnoevropska politička koncepcija da je *državljanstvo*, ustvari, *nacionalnost* i da je ***država***, zapravo, ***nacija***. **Etnoteritorijalizacija** se pojavljuje kao društveno-povijesni proces kojim se pokušava napraviti “čista etnička” teritorija tako što će se druge etničke grupa protjerati ili uništiti. Teritorijalizacija etnije/naroda u Bosni i Hercegovini je nasilan proces koji je otvoreno provođen od 1992. vojnim

sredstvima i zlodjelima nad civilima druge etničke grupe, a od 1995. godine je nastavljen “mirnodopskim sredstvima”, to jest političko-ideološkim, administrativnim i terorističkim sredstvima koja se ogledaju u onemogućavanju povratka, obespravljanju povratnika, zastrašivanju i ubistvima povratnika, nastavljanjem govora mržnje, isključivosti i etničke homogenizacije, opstrukcijom implementacije Aneksa VII na kojem je propao *Dejtonski mirovni sporazum* ili, drugim riječima, sporazum koji nije ni proveden u svim elementima i za koji se odmah znalo da nikada neće ni biti proveden u cjelini...

Proces *etničke teritorijalizacije*, sasvim ekvivalentan ratnim zauzimanjima teritorija u BiH i samo nastavak starih procesa etničkog istrebljivanja, vodi nerazumnim, neprirodnim i nelogičnim etničkim fragmentacijama (usitnjavanjima i atomizacijama) bosanskohercegovačkog prostora, što je već odavno poznato pod imenom balkanizacija. Povijesno i politički ovaj proces treba posmatrati kao dio jednog šireg događanja i starijeg procesa stvaranja nacionalnih država na ruševinama Otomanskog carstva, te nastavljanja tog procesa poslije nestanka Austro-Ugarske monarhije i Jugoslavije. Velikosrpski izvođači projekta opet rade isto 1992. – ubijaju sve one koji su se našli na zacrtanim teritorijama “velike” srpske države. Čini se da je 1991. i 1992. godine na južnoslavenskim prostorima definitivno izvršen stravični prijelaz iz kulture i duha “multilateralnog carstva” (pluralističkog svijeta) na etnonacijske države, jer je i Jugoslavija u određenom smislu bila multilateralno, pluralno “carstvo” nalik na otomansko i austrougarsko bogatstvo naroda, religija, običaja, jezika i tradicija pod jednom državnom kapom.

Modeli koji se predlažu nakon 1995. godine u Bosni polaze od “zauzete” teritorije na kojoj se koncentrira određena etnička grupa ili narod koji treba striktno da se odvoji od drugih etničkih grupa. Ta “zauzeta teritorija”, s koje su protjerani nepoželjni *Drugi*, postdejtonskom političkom metafizikom pokušava se nominirati kao “prava realnost” od koje se polazi u buduće djelovanje i koja je mjera u svakom političko-ustavnom planiranju. Svi *drugi* s te teritorije su pobijeni i protjerani, sva njihova imovina i naslijeđe je devastirano, svi tragovi *drugog* na “zauzetoj teritoriji” se detaljno brišu – da ne bi bilo traga i da ne bi podsjećali zločince na njihovo zlodjelo. “Zauzeta” teritorija je “naša” (vječna kategorija) i na nju se vrlo brzo postavljaju naši simboli (kao znak “pobjede” i kao znak upozorenja *Drugima* da tu nemaju šta tražiti) kao pokazatelji dominacije (križ na Humu iznad Mostara, pravoslavna crkva u Konjević-Polju na imanju Fate Orlović, sklonjena džamija u Bradini, srpske i hrvatske zastave po Bosni itd.). Borba vjerskih objekata i simbola produžava onu krvavu borbu u kojoj su ginuli ljudi. Etnizacija teritorija je potpuna transformacija prijašnjeg stanja “na terenu”, tako da se više ne može

prepoznati pojedine krajeve, gradove i naselja koji su zahvaćeni “etničkom” konstrukcijom prostora. Iz njih su nestali dojučerašnji dominantni objekti i simboli, a pojavili se novi, drugačiji i veći u konstruktima spacijalnog etnicizma. Ljudi koji su tu živjeli stotinama godina protjerani su ili pobijeni, a njihovi materijalni znakovi kulture su uništeni. Sad izgleda kao da su tu bili od početka svijeta upravo ovi koje vidimo.

Granulacija ili fragmentiranje bosanske cjeline u etnopolitici ekspandira se u ništenje bosanskog bića u biopolitici. Biopolitika djeluje na razini kulturne negacije oblika ili militarnog iskorjenjivanja vrste koja se ne uklapa u projicirani sadržaj. U oba slučaja radi se u poništavanju života koji je jednokratna pojava. Drobljenje ili mrvljenje života cilja na njegovu kontrolu ili potpuno iskorjenjivanje.

Narodi zatočeni u hegemonijskim projektima

The blue pill

U prvoj epizodi filmske trilogije *Matrix*, glavnom protagonistu (Neo) nudi se izbor između “crvene pilule” (red pill), koja predstavlja istinu, činjenično znanje o zbilji i samospoznaju, ili “plave pilule” (blue pill) koja predstavlja *povratak u blaženo neznanje*, u carstvo iluzije i obmane.

Kao mala djeca zbunjeni tranzicijom od “zatvorenog svijeta do beskonačnog univerzuma” (Alexandre Koyre) balkanski ljudi igraju ulogu okuženih u ćošku Evrope i čini se da više ništa ne mogu podvesti pod svoje proste, arhaične manihejske sheme u koje ih gura tabloidno novinarstvo ili bolesni etnički iracionalizam suspektih političara. Nesretni svijet balkanskih slika ostao je u crno-bijeloj notaciji bez obzira što je Lotfi Zadeh odavno ponudio fuzzy-logic za društveni svijet.

Evropsko prosvjetiteljstvo se zasnivalo na toleranciji, sekularizmu, jednakosti ljudi i povjerenju u ljudski um i razum, poštivanju razlika, bratstvu među različitim kulturama i civilizacijama. Te ideje Evropa je uglavnom preuzimala iz mediteranskog svijeta i ranijih kulturno-povijesnih formi i civilizacijskih slojeva, a najsvježiji oblik u njezinom prostoru bio je Endelus koji je uništen krajem 15. stoljeća. Ali, do danas vidimo da je te prosvjetiteljske vrijednosti ljubomorno čuvala evropska zajednica država samo za vlastiti okvir postojanja, primarno zapadnoevropski, i da nije bila spremna da ga dijeli s ostalim građanima svijeta, kulturama, religijama, narodima. Ostale je Evropa,

nažalost, posmatrala kao kolonijalne predmete koje može eksploatirati i na kojima može zasnivati sopstveni znanstveno-tehnološki razvoj. Napokon, u stravi 20. stoljeća Evropa nam je ponudila “Untergang”, “Götterdämmerung” i “pomračenje uma”, te je dramatično posustala kao bitan faktor na svjetskoj pozornici. Tu dijalektiku prosvjetiteljstva Horkheimer i Adorno su pratili tokom Drugog svjetskog rata kada je čovječanstvo zapalo u razorno barbarstvo nove raspodjele svijeta, “igara” krupnog kapitala i njegovih resursa prema interesima velikih sila.

“Pomračenje uma” koje je ideologija velikosrpskog fašizma³ donijela na Balkan u formi “istrebljenja muslimana” prijeti kontinuiranim zločinima na etničkoj i religijskoj osnovi. Objekt su muslimani Balkana, odnosno veliki dio Bosanaca i njihova država Bosna i Hercegovina. U velikosrpskom hegemonizmu, koji se sastoji od svetosavskog radikalizma-paganizma, nacionalističke isključivosti, bolesnog odnosa prema povijesti i porijeklu, pomiješanosti rasizma, šovinizma i etnofaulizma, oblikovana je zastrašujuća *destruktivnost* velikosrpsstva bez granica. Slika stvarnosti je nerealna i neistinita – ali i nije joj cilj intersubjektivno provjerljiva istina. Velikosrpska slika stvarnosti je napravljena da obmanjuje i sakrije istinu kako bi mobilizirala mase na iracionalne nehumane poduhvate protiv *Drugih*. Taj destruktivni velikosrpski mit već dva stoljeća stvara patološka stanja na balkanskom prostoru i služi većim svjetskim igračima kao moneta za potkusurivanje.⁴

Evropljani i Amerikanci, koji Bosni pristupaju posredstvom Andrićevih naočara, bivaju detaljno obmanuti za njezinu bitnu povijesnu crtu. Andrić nije veliki i neupitni znalac Bosne! On je, ustvari, veliki *krivotvoritelj* Bosne i njezinog unutarnjeg povijesnog toka. Njegova fiksijska slika je prilična

³ Nadu je probudila vijest da je *Das Arthaus Kino Atelier am Bollwerk* iz Stuttgarta 21. listopada 2022. godine skinulo s repertoara ultranacionalistički srpsko-ruski propagandni film “Srpska”, kontroverznog reditelja i reportera Russia Today Borisa Malagurskog, koji je otvoreni negator genocida u Srebrenici i tvorac filma ispunjenog mržnjom i etnofaulizmom. Vlasnik kina Arthaus iz Stuttgarta smatra da takvom filmu nije mjesto u ovoj kući. Zanimljivo je da prevara koju Malagurski podmeće kroz film jeste u tome da se agresija na Republiku BiH od strane Srbije i Miloševićevog režima pretvara u “borbu za slobodu” svekolikog srpstva koje je pod “zulumom”! Dakle, srpstvo se ponovo oslobađa od Turaka. Današnjica vapi za novim govorom koji može pomoći da se nadiđe orijentalistički pristup muslimanima Balkana i Evrope.

⁴ Konstruirane književne fikcije Bosne iz Andrićevog pera već decenijama služe raznim ljudima izvana da eto, navodno detaljno, upoznaju bosansku povijesnu strukturu, biće Bosne, “pravi” bosanski sadržaj. Naravno, ne može se unutarnja sadržina jedne povijesne forme i činjenice svesti na jednu frazu ili pamtljivu misao koja bi služila kao lozinka za brzi uvid u sve bosansko, pa ni ona sporna i suspektna rečenica “Bosna je zemlja mržnje” koja je toliko značila ratnom zločincu R. Karadžiću i velikosrpskim fašistima iz Beograda. U toj netačnoj rečenici skrivena je Bosna kao zemlja života, ljubavi i višestoljetnog bratstva, a preferirana je hegemonijska slika izvana koja Bosnu doživljava kao objekt osvajanja.

mistifikacija ili, pa gotovo, *terra incognita*. Bosna je povijesno prostor jedinstvenog naroda i njegovog zajedničkog života koji je, nažalost, postao predmet nacionalno-ekspanzionističkih i religijskih projekata. Bosna nije zemlja mržnje, različitih kultura, nesamjerljivih grupa, različitih jezika, nerazumljivih idioma i tako redom. Tek danas poslije osmišljenog zločina 1990-ih i antibosanskih politika iz Beograda i Zagreba, dakle, na kraju 20. i u prvim decenijama 21. stoljeća, Bosnu se pokušava predstaviti kao zemlju “tri odvojena naroda”. Ali, ni to nije tačno, jer na razini svakodnevnog života ljudi žive svoje živote povrh etnopolitika religijskih institucija i političkih oligarhija koje zagovaraju mržnju, odvojenost i religijsku isključivost. A tu se ne pojavljuje bitna razlika i nesamjerljiva diferencija koja bi izazivala konflikt.

Izrečena skepsa spram Andrićevog oka (ili naočara) koje gleda Bosnu na nebosanski način ne smije biti shvaćena tragično. Ona je *Montaigneova skepsa*, sasvim vedra, vesela i oslobađajuća. U njoj je prosvjetiteljski duh koji se ne plaši skepse, autoironizirajuće sumnje, dvojbe, spoznajnog bola, samorefleksije, propitivanja. Ona ne robuje idolima, dogmama, vladarima ili osvajačima, izražava slobodu i ne plaši se autoironične reference. Ona je polazište kritičke teorije društva distopije u koju su bačeni veliki dijelovi čovječanstva. Montaigneova skepsa omogućava da se pojave heretičke notacije svijeta.

U ahistorijskoj mitskoj svijesti nema razvoja, procesa, protoka vremena, povijesne dinamike, društvenih promjena, identitetnih mijena. Vlasi (Karavlasi, Cincari, Aromuni, Morlaci), taj stari balkanski narod, koji se stoljećima pomjerao po Balkanu, napustili su svoj stari identitet i *posrbili* se, dijelom *pobošnjačili* i *kroatizirali*.⁵ Danas su, nažalost, identitetno novoprobudeni postali najgorljiviji zastupnici velikosrpskog političkog projekta u Bosni. Vjerovatno im je identitetno konvertiranje izokrenulo pogled na drugačije i drugo i potpuno ih orijentacijski onespobilo tokom dvadesetog stoljeća. U tome je ključnu ulogu odigrala Crkva Srbije, svedena na svetosavlje! U kneževini Srbiji 19. stoljeća znaju dobro da nema Srba u Bosni (kao ni u Dalmaciji, Slavoniji, Crnoj Gori), da se radi o Bošnjacima pravoslavne vjere, zato se osmišljava projekt nacionaliziranja bosanskog stanovništva s ciljem da ga se pripoji rastućoj srpskoj državi u 19. stoljeću.

Disolucija Jugoslavije bila je bratoubilačka orgija dva velikodržavna hegemonizma i ludila koje ih prati odavno. Nacionalistička bolest srpstva i hrvatstva pokušala je naći izlaz u komadanju Bosne, kroz preusmjeravanje

⁵ Jedan dio Vlaha prihvatio je bošnjački identitet, drugi dio hrvatski, treći dio srpski ili albanski i tako redom. To je bio povijesni proces asimiliranja ili utapanja u druge etničko-religijske grupe.

mržnje na imaginarne “Turke”, Ottoman legacy, te ogavne izdajice “pradedovske vere”, “nasljednike heretika” koje je papa proganjao. Ubijanje se odvijalo u jeziku, u kulturi, u etničkom obliku, u religiji, u povijesti, u potisnutom vlaškom korijenu, u konvertitskom laganju, u starobosanskom...⁶ Ubijanje se odvijalo u zajedničkom kulturno-povijesnom naslijeđu zaostalih balkanskih “plemena” koja su Evropljani stoljećima dezavuirali kao povijesno nedorasle grupe. Bolesno bratoubilačko iskorjenjivanje polazilo je i dalje traje iz religijske osnove ili razlike u vjeri koja je mjerodavna, temeljna, stožerna karakteristika etničkog (pa onda nacionalnog) identiteta balkanskih narodnih grupa. Religijska razlika je postala razarajuća i kočeca matrica društvene organizacije ljudi koja je duboko inficirala svijest, vokabular, percepcije, interpretacije, predstave o svijetu i kolektivne predrasude. Uz tu razliku kao mehanizam održavanja diferencirane svijesti, ključnu ulogu igra sistem obrazovanja koji getoizira umove mladih ljudi i svodi ih na vojnike i sljedbenike mržnje koja je proizašla iz “sveštenečkog držanja” u ljudskim stvarima. Zato kod mladih ljudi postaje dominantan plemenski svjetonazor, militarni tribalizam i kulturna isključivost.

Morbidna ideja “legitimnog predstavljanja etničko-religijske grupe” čini srž ideologije tribalističkog etnicizma koji je postao krucijalni sadržaj velikodržavne politike antibosanstva. Zato je apsolutno važno boriti se za politiku koja Bosnu razumijeva kao državu slobodnih i jednakovrijednih građana, u kojoj je na djelu vladavina prava, a ne samovolja “vođa”. U politici etničko-religijskog predstavljanja politička partija uzurpira za sebe pravo da “predstavlja” cijeli narod i time obmanjuje, jer bez ikakvog valjanog osnova nameće ideologiju etnopolitike u kojoj navodno jedan vođa i stranka mogu predstavljati cijeli narod. To je sramno profašističko ideologiziranje društvene javnosti ili ulazak u etnofašizam kao politički model.

Glavno antibosansko lukavstvo politike “legitimnog predstavljanja” u BiH je zahtjev da se poništi sekularni ambijent građanskog društva i da se svi građani podrede diktatu “legitimnog predstavljanja” koji će se “dogovarati oko etnoteritorijalizacije”.⁷ To je konsocijacija federalnih entiteta ili etno-geta u

⁶ Ubijanje je, nažalost, bilo odnos “komuniciranja” među grupama koje su povijesno postale različite po nekoj oznaci. Umjesto komuniciranja i pronalaženja modusa zajedničkog života jedna grupa se odlučivala na iskorjenjivanje druge grupe. Tako su velikosrpski fašisti odlučili 1990-ih godina da zajedno s hrvatskim fašističko-ekspanzionističkim projektom potpuno unište bosanske muslimane, Bošnjake, Bosance koji se vjerski razlikuju. Vidjeli su povijesnu šansu da to urade!

⁷ U zahtjevu da se bira “legitimni predstavnik” jednog naroda pozadinski je sakrivena ideja da jedan narod bude “posebna izborna jedinica” koja će onda imati “posebnu teritorijalnu izbornu jedinicu”, a onda i svoju “etničku teritoriju” kojom će raspolagati neovisno od države i drugih građana. Iza je jasno vidljiv projekt rušenja državnog suvereniteta.

kojima se država postepeno gubi u proizvoljnosti i slučajnosti. Antibosansko postavljanje politike kao “dogovaranja naroda” a priori niječe mogućnost građanskog poretka i političkog liberalizma. Ovaj smjer je potpuni totalitarni sumrak političke ideologije koja još samo održava moć vladajuće oligarhije koja je na pljački države i vlastitog “naroda” postala odmetnuta skupina. Naravno, vrlo je slično stanje u bošnjačkoj, hrvatskoj i srpskoj etnopolitici koje se međusobno hrane posljednjih trideset godina. Zato se nameće opsolentno uvjerenje da u politici jedna stranka može predstavljati interese cijelog naroda.

Agresija na Republiku BiH vođena je, između ostalih ciljeva, s glavnim ciljem da se na njezinom tlu naprave “kompaktne i homogene” etničke teritorije, “očišćene” od *Drugih*, zaokružene zločinima, utemeljene na masovnim grobnicama. Na taj način je direktno napadnuta bosanska povijesna sadržina u kojoj je trajala forma zajedničkog života u slobodnim razlikama. Odjednom su iz busija povijesti iskočile religijske institucije sa svojim prikrivenim zahtjevima za vođenjem naroda i to je dovelo do katastrofe i zloupotrebe vjere u najprimitivnije svrhe balkanskih etnija. Tako se pojavila forma etničko-religijske politike kao neko nepovijesno produživanje osmansko-feudalnog svijeta na Balkanu koji je ustvari agonija etnokratije pri čemu kolektivistički mentalitet diletanata razara društvenu strukturu i bilo kakvo povjerenje u razum. U lomljenju stvarnosti prema religijskim kvazi-interpretacijama prednjači Crkva Srbije koja više ne skriva svoje hegemonijske i voditeljske ambicije.

Pitanje bosanskog identiteta u okružju etnopolitike i biokratije

Isključivi pristup može biti odličan način za nerazumijevanje s gotovo svima na svijetu. Tijekom našeg svakodnevnog života smatramo da pripadamo raznim skupinama – pripadamo svima njima. Jedna te ista osoba može biti američki državljani, karipskog podrijetla, s afričkim korijenima, kršćanin, liberal, žena, vegetarijanac, trkač na duge staze, povjesničar, nastavnik, romanopisac, feminist, heteroseksualne orijentacije, zagovaratelj prava homoseksualaca i lezbijki, ljubitelj kazališta, aktivist za pitanja okoliša, ljubitelj tenisa, jazz glazbenik i netko tko je duboko uvjeren kako postoje inteligentna bića u svemiru s kojima pod hitno treba razgovarati (po mogućnosti na engleskom).⁸

⁸ Sen, Amartya (2001). *Identitet i nasilje. Iluzija sudbine*, Zagreb: Poslovni dnevnik, Masmedia, str. 12.

Ovdje demonstrirano primarno usmjerenje misli nadošlo je iz povijesno sazrele potrebe novog razumijevanja i interpretacije *bosanskog identiteta*. Posebno je važan pokušaj da se odgovori na pitanje fra Antuna Kneževića koje je postavljeno oko procesa kulturne agresije na Bosnu koja počinje u 19. stoljeću kroz otuđivanje i otimanje bosanskog jezika – “(...) mi nikako ne razumijemo, zašto naziv, što su ga oni našem jeziku po svojoj volji, a bez našeg pitanja dali, sada nama po što po to hoće da nametnu, pa nam čak brane, da mi u našoj vlastitoj kući svoj jezik označujemo imenom našeg naroda. To je slično, kad bi našem djetetu neko drugi po svojoj volji ime nadio. Tako postupanje i taj zahtjev mi ne odobravamo i nijesmo nikako kail.”⁹ Ovo Kneževićovo pitanje-konstatacija iz 19. stoljeća i zahuktalih nacionalnih pokreta iz Srbije i Hrvatske, između ostalog, potiče na približavanje dostignutih saznanja sociologije i historiografije, etnologije i antropologije, koja bi se osvijetljavajuće primijenila na povijesni tok bosanskog bića i ukazala na djelovanje vjerskih organizacija na istorodno, jedinstveno stanovništvo. Religijsko vjerovanje je postepeno postajalo određujuće za identitet grupe pa je s pravom primijećeno da je u vremenu formiranja nacija vjerska orijentacija određivala i nacionalno opredjeljivanje.

Anto Babić je posebno naglasio momenat u povijesnom toku Bosne kada su se vjerske zajednice “unijele” u narod i nametnule kao formativni faktor u procesu formiranja političkog mišljenja, tako da je vjerska pripadnost “opredjeljivala, uglavnom, i državno-političku orijentaciju svake od triju grupa stanovništva”¹⁰. Vjersko-konfesionalni faktor je dramatično prigušio, onemogućio i neutralizirao djelovanje drugih faktora koji bi kod etnički jedinstvenog stanovništva Bosne razvio drugačije osjećaje pripadnosti jednoj

⁹ Knežević, fra Antun (1870). *Bosanski prijatelj*. (“Mi se ponosimo time, da je upravo naš jezik, a iz naše otadžbine uzet za osnovu književnog jezika naših komšija Srba i Hrvata. Glasoviti jezikoslovci Vuk Karadžić, Daničić, pa Ljudevit Gaj prenijeli su naš lijepi jezik u književnost obaju rečenih naroda, te ga prozvaše kako su oni hotjeli jedni srpskim a drugi hrvatskim, a o nama nigdje ni spomena. Mi sigurno imamo prava dičiti se, što se našim jezikom služe danas u književnosti naši prijatelji Jovo i Ivo, a to će nam bar svak priznati. Ali mi nikako ne razumijemo, zašto naziv, što su ga oni našem jeziku po svojoj volji, a bez našeg pitanja dali, sada nama po što po to hoće da nametnu, pa nam čak brane, da mi u našoj vlastitoj kući svoj jezik označujemo imenom našeg naroda. To je slično, kad bi našem djetetu neko drugi po svojoj volji ime nadio. Tako postupanje i taj zahtjev mi ne odobravamo i nijesmo nikako kail. Ali čast i poštenje obodvojici naših prijatelja, Srbu i Hrvatu. Mi njihovu narodnost ne preziremo, mi na njha krivim okom ne gledamo, mi nikad nećemo zaniijekati, da nijesmo od jugoslovenskog plemena, već baš hoćemo, da svakome jasno dokažemo, da smo mi Bošnjaci na prvom stepenu toga slavnoga roda. Ali uvijek ostajemo Bošnjaci kao što su nam bili i pradjedovi i ništa drugo. Dakle nek se dobro ogledaju po zemlji naša braća, koji toliko stoljeća u Bosni i Hercegovini stanuju i živu, a hoće da su Srbi ili Hrvati. Neka ovo lijepo prouče i promozgaju.” Vidjeti u: fra Antun Knežević, časopis *Bosanski prijatelj*, 1870.)

¹⁰ Babić, Anto (1972). *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo: Svjetlost, str. 168.

cjelini, te je na taj način ostvario u povijesnom procesu Bosne razorno razjedinjavajuće djelovanje koje je upravljano nacionalnom idejom iz susjednih država. Iz tog ugla posmatrano, uloga religijskih institucija pokazuje se u sasvim drugom svjetlu i one se pokazuju kao mjesta iz kojih se rasplamsavaju etnička i nacionalna diferenciranja stanovništva.

Vrlo brzo nakon Kneževićevih primjedbi na kulturnu otimačinu i pljačku, nad bosanstvo se nadvijaju “srpstvo”, “hrvatstvo” i “jugoslavenstvo” kao dominantne narodne, a onda i nacionalne oznake koje su svojom samodovoljnošću određivale tokove života u 20. stoljeću. Prije toga Austrougarska monarhija i višestoljetni Osmanski sultanat nameću svoje identitetne oznake i vrijednosti. Ljudi koji su stoljećima bili potčinjeni nekoj velikoj imperiji, sasvim nepripremljeni za vlastitost i posebnost, bili su identitetno razvodnjeni i neodgovorni za svoje povijesno trajanje. To je nemoć kojoj nedostaje svijest o vlastitom cilju. Možda je tu počela fluidna “prilagodljivost” na nametnute obrasce postojanja i, čini se, da su zbog toga vrlo lagano prelazili iz jedne krajnosti u drugu! Militantno odstranjivanje bosanstva u 20. stoljeću, otvorena destrukcija Bosne uopće, pokazuje koliko može biti nakazna hegemonijsko-ekspanzionistička politika i ideologija nacionalizma koja je zasnovana na etničkom ekskluzivizmu ili religijskom fundamentalizmu srpstva i hrvatstva. Oni koji nisu ozbiljno shvatili trajuću epohu nacionalizma u Evropi platili su visoku cijenu svoga opstanka. U jednom vidiku čini se da je s njima nešto pogrešno i sasvim sporno u orijentaciji.¹¹

Nedostatak *istraživanja nacije i etniciteta* u Bosni, u njezinoj povijesti općenito, supstituiran je etničkim “determinacijama” pojedinačnih dijelova bosanstva i religijskim studijama koje izbjegavaju povezivanje s drugim znanstvenim disciplinama. Umjesto teorijsko-povijesne analize nacionalizma

¹¹ Kamenka, Eugene (ed.) (1973). *Nationalism. The nature and evolution of an idea*, Canberra: Australian National University Press, str. 3. (“The history of Europe since the French Revolution has been the history of the rise and development of political nationalism. In this century, history has become world history. Nationalism not only holds together the histories of the nineteenth and twentieth centuries, showing them to be part of a continuing crisis. It has also brought the histories of Asia, Africa and the Pacific into relation with European history, making them part of a universal history. Nevertheless, nationalism is an extremely complex and difficult phenomenon, discomfiting to those who believe that lectures should begin with a definition of the subject. Nationalism can be, and has been, democratic or authoritarian, forward-looking or backward-looking, socialist or reactionary. As a conceptual tool, it often strikes the historian or political thinker as impossibly fuzzy: threatening to merge into patriotism or national consciousness at one end and fascism and anti-individualism at the other. Yet there would be something wrong with a history of modern Europe, or of the twentieth century world, which made no use of the concept of nationalism.”)

i etniciteta, samodovoljna i neodgovoran spekulativna naracija oblikovala je suspektu “metafiziku nacije” u kojoj su sveštenici i politikanti na razini dnevno-potrebne publicistike stvarali “svete” modele i svjetove u koje su smještali etničko-religijske grupe. Stoga se čini kao da je znanost “zakasnila” da se suoči s povijesnim procesima nacionaliziranja masa ljudi koje su tek izronile iz feudalnog poretka. Izolirana samodovoljnost proizvoljnog izricanja “definitivnih istina” suštinski je bila prosta ideologizirana tlapnja o identitetu koja je izražavala moć uspostavljene hegemonije. A to je vodilo u brojne falsifikate i ciljano zanemarivanje Bosne kao povijesne i političke činjenice. Zato je prirodan put – metodski obrnuti stvari i holistički postupati u posmatranju Bosne.

Miroslav Hroch navodi tri faze savremene nacionalne integracije svojstvene malobrojnim narodima Evrope:

1. skupina probuđenih intelektualaca počinje proučavati jezik, kulturu i povijest naroda,
2. vrhunac nacionalnog preporoda, ideje učenjaka prenose dalje skupine “rodoljuba” (patriota) – prenosioci nacionalnih ideja na najšire narodne slojeve, i
3. nacionalni pokret dostiže svoj masovni apogej.¹²

Historičar Ivo Banac smatra da ove Hrochove faze prikladno izražavaju hronološki tok nacionalnih preporoda među Južnim Slavenima. Nacionalne ideologije su bile vođene od javnih službenika i svećenika – kao što je to bio slučaj u Hrvatskoj u doba ilirske faze narodnog preporoda (1836-1848). Banac smatra da nacionalna ideologija jeste izraz povijesne stvarnosti i u njoj se izražavaju “ukupna pitanja povijesti nacije”. On hoće reći da nije svaka ideologija gruba manipulacija interesnih grupa. Ideologija nacionalizma je proširila osjetljivost za nacionalna prava. Razvila ideju o nacionalnoj autonomiji (samoupravi) i sticanju državne nezavisnosti – bilo putem odvajanja svoga nacionalnog teritorija od veće državne cjeline (*secesija*) ili pak uključivanjem srodničkog područja u već stvorenu matičnu državu (*iredentizam*). Zato su velika protoliberalna i multietnička carstva smatrala ideologiju nacionalizma svojim najvećim neprijateljem.¹³

Glavni cilj antibosanskog projekta u 20. stoljeću ogleda se u planskom kondicioniranju da se potpuno potisne i uguši bosanski nacionalni identitet i da se trajno uništi bosanstvo kao ideja političke bosanske svijesti koja proizlazi iz postojanja države Bosne i Hercegovine. Tokom 20. stoljeća

¹² Hroch, Miroslav (1985). *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge, London, New York: Cambridge University Press, p. 22-23.

¹³ Banac, Ivo (1988). *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb: Globus, str. 39.

bosanstvo je moglo biti samo kulturno-povijesna činjenica, premda je Socijalistička Republika BiH Ustavom SFRJ iz 1974. bila u jednoj formi “nezavisne” države u jugoslavenskoj federaciji, nije se razvijao poseban bosanski nacionalni identitet. S internacionalnim priznanjem države BiH 1992. godine bosanstvo je postalo pravno-politička činjenica koja se više ne može prenebretnuti, odbaciti i ignorirati. To može biti samo u maglama antibosanskog projekta.

Bosanstvo je primarno pravno-politički okvir bosanskog postojanja koji ima svoju povijesnu dimenziju. Ta povijesna dimenzija temporalno zrcali političko i kulturno biće koje izvire iz bosanstva kao živa forma.¹⁴ Ono se prepoznaje kroz identitetne likove srednjovjekovne banovine i kraljevine Bosne kojom vladaju Bošnjani, osmanskog pašaluka i ejaleta, dijela Austro-ugarske monarhije, Kraljevine SHS i Jugoslavije do samostalne republike, članice Organizacije ujedinjenih nacija (OUN). Iz te povijesne dimenzije uočljivo je da to povijesno biće ima svoju zemaljsku političku vlast, formu države i kulturnu specifičnost, odnosno iz toga potiče prepoznatljiva i posebna povijesno-politička i kulturna vrijednost koja se formira kroz specifične okolnosti i uklapa se u određene civilizacijske obrasce političkog postojanja u jugoistočnom dijelu Evrope. U bosanstvu raspoznamo političku odlučnost i svjetonazor (politika, vjerovanje, ideologija) u kojem se pokazuje kako ljudska zajednica “vidi svijet” i sebe u njemu. E. Kale kaže da je to ono što čini osnovicu “vjere neke kulture”. Naravno, specifičnost bosanske kulture određena je vrednotama koje kao ideali daju smisao življenju i djelovanju ljudi (npr. gostoprimstvo, saosjećanje, otvorenost, milost prema slabim i nemoćnim, poštovanje starijih, odanost porodici i domovini, borbenost, pravednost itd.) i uspostavljaju pravila po kojima se ljudi u zajednici ponašaju i žive te organiziraju svoje djelatnosti pomoću institucija. A onda se na osnovu vrednota i postava djelatnosti unutar ljudske kulturne zajednice definiraju pozicije (statusi, položaji) u toj zajednici (zanimanja, zvanja itd.). Najzad, raspoznamo materijalne predmete “koji pomažu ljudima da se održe u životu

¹⁴ Oni koji plaše bošnjački narod da će *bosanstvom* biti podijeljeni i na popisu stanovništva postati manjina u odnosu na druge etničke grupe trebaju samo ispoštovati distinkciju između *naroda* i *nacije*, a to znači da u Popisnici mora postojati rubrika u kojoj se jasno upisuje *nacionalitet* (nacionalnost) i rubrika u kojoj se upisuje *etnicitet* (narodnost ili narodno ime). Popis stanovništva u BiH 2013. godine nije ispoštovao ovo određenje jer je bio organiziran pod uslovljavajućim i ucjenjujućim okolnostima od strane srpskih i hrvatskih partija, štaviše, u njemu je nacionalnost izjednačena s etničkim (narodnim) identitetom i oznakama. Dakle, nacionalnost je bosanskohercegovačka, a narodnost bošnjačka, srpska, hrvatska, albanska, turska ili neka druga u Bosni i Hercegovini kao internacionalno priznatoj državi naciji, članici Organizacije Ujedinjenih nacija od 1992. godine.

i umjetnički proizvodi koji imaju ponajprije svrhu odgajanja u duhu određene kulture.”¹⁵

Bosanstvo, dakle, nije samo pređašnja povijesno-kulturna forma koja traje stoljećima kao prepoznatljiva kroz kulturno djelovanje čovjeka na ovome prostoru, štaviše, bosanstvo je postalo *primarno* političko-pravna činjenica postojanja u kojoj se ispunjava unutarnja intencija bosanskog bića kroz stoljeća, njegova supstancijacija u vremenu, povijesno potkrepljenje i validacija jednog povijesnog razvoja i toka. U savremenom ključu razumljeno *bosanstvo* je nacija, nacionalnost, državljanstvo, pripadnost građanina državi Bosni i Hercegovini, znak postojanja države, članstvo u Organizaciji Ujedinjenih nacija. U njemu se ispunjava povijesna intencija jednog političkog bića koje uspijeva organizirati svoju političku vlast, državnu formu i stoljećima je održavati među drugim sličnim oblicima.

Nužno je upozoriti da su sporne historiografije uglavnom skrivale ovu činjenicu i krivotvorile je svjesno zarad određenih političkih zahtjeva povijesnog trenutka koji je planski određen ideološkim nacrtima susjednih nacijskih projekcija. Bosanska nacionalnost, kao nova i moderna forma, jeste realan pravno-politički okvir postojanja svjesnih bosanskohercegovačkih građana koji su slobodni i ravnopravni u vlastitom ispoljavanju života.¹⁶ U svrhu eksplanacije procesa bosanske nacionalne svijesti i činjenice korisno je prihvatiti i modernistički (E. Gellner) i etno-simbolički (A. Smith) model objašnjenja nastanka nacije i nacionalizma.¹⁷ Bosanska nacionalnost je realna društveno-povijesna činjenica!

Potisnuti govor o bosanstvu u iracionalnoj etnopolitici

Šta se dogodilo s našim razumijevanjem *bosanstva*? Ono nije svodivo na etničko, religijsko, sveštениčko, rimsko, istanbulsko držanje pred tokovima svijeta. Dakle, gdje je bosanstvo kojim su državljani Bosne određeni? Kako je postalo moguće da građane Bosne konstringirajući određuju izvanbosanski oblici bez supstancijalnog duha bosanskog bića? Rezultat je povijesno-

¹⁵ Kale, Eduard (1990). *Povijest civilizacija*, Šesto izdanje, Zagreb: IRO »Školska knjiga«, str. 6.

¹⁶ Plamenatz, John P. (1973). "Two types of nationalism", in: Kamenka, Eugene (ed.) (1973). *Nationalism. The nature and evolution of an idea*, Canberra: Australian National University Press, str. 23. ("Writers about nationalism mostly agree that there was little or none of it in the world until the end of the eighteenth century. They may not agree about how it is to be described or explained, and their attitudes to it range from strong condemnation to warm sympathy. But they speak of it as something essentially modern.")

¹⁷ Gellner, Ernest (1983). *Nation and nationalism*, Oxford: Basil Blackwell; Smith, Anthony (1986). *The ethnic origins of nation*, Oxford: Blackwell.

političkog usmjeravanja života u Bosni tokom 20. stoljeća da je potisnuto kulturno i povijesno-političko bosanstvo.

Jedan od odgovor na pitanje o tome zašto u Bosni nije razvijena *bosanska* ideja nacije treba tražiti u *deficitu* društveno-znanstvene inteligencije u Bosni i Hercegovini koja bi ovu ideju iznijela u 19. i 20. stoljeću.¹⁸ Izuzev nekoliko franjevac koji su iz ugla kršćanske teologije posmatrali svijet, takva vrsta inteligencije nije postojala u Bosni u 18. i 19. stoljeću niti se obrazovala, tek se razvila u 20. stoljeću. Taj nedostatak inteligencije i znanstveno-istraživačkih institucija moguće je sasvim jasno pratiti u njezinom lutanju i traženju velikim dijelom 20. stoljeća kada je bila “dezorijentirana”.¹⁹ Na tragu toga, prepoznaje se kako su religijske institucije poslužile kao tačke oblikovanja društvene svijesti, propagandno-obavještajni kanali i formatirajući okvir, te se ponekad čini da su *nacije* na ovome području primarno određene religijama ili da su to produžene religijske zajednice.²⁰ Ne smije se zanemariti da su to bile jedine društveno-povijesne institucije koje su stoljećima okupljale kolektive ili narodne grupe. Nisu postojali univerzitetski centri u kojima bi se preko znanosti objašnjavao svijet života, oblikovala društveno-kritička svijest, te planirali i predviđali društveni procesi.

Povijesni nedostatak kvalitetne društveno-znanstvene inteligencije ostavio je prazan prostor u koji su ušli razni mešetari sa svojim nakaradnim koncepcijama oblika društvenosti i političkog uvezivanja ljudi. To su

¹⁸ Imamović, Mustafa (1996). *Historija Bošnjaka*, Sarajevo: BZK “Preporod”.

¹⁹ Zato Skender Kulenović u časopisu *Putokaz* 1930-ih kritizira šutljivu inteligenciju smatrajući je odgovornom za mnoge društvene procese. (Vid. u: Isaković, Alija (1990).

“*Nacionaliziranje*” muslimana, Zagreb : Globus.)

²⁰ Na području Balkana *nacija* se često definira i razumijeva kao jezičko-religijska zajednica ljudi, kao kulturno-povijesna i psihička forma koja ima svoje prepoznatljive karakteristike. O tome postoje jasna stanovišta u knjizi Milorada Ekmečića *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, gdje ovaj autor demonstrira jednu etničko-religijsku sliku nacije i velikosrbijansku konstrukciju povijesti nacionalnih odnosa na prostoru negdašnje jugoslavenske države. Radi interesa nacionalne historiografije srpstva, on planski ignorira Bosnu kao povijesnu, pravno-političku i kulturnu formu, svodeći je gotovo na beznačajnu geografsku činjenicu, regionalnu oznaku i “srpsku zemlju”! On bitno oblikuje mit o Bosni kao “srpskoj zemlji” i time svjesno i neznanstveno krivotvori povijesno-kulturni i politički sadržaj bosanskog povijesnog bića.

Autor ovoga teksta *naciju* misli u pravno-političkom i povijesno-političkom smislu kao zajednicu slobodnih i ravnopravnih građana koji žive u jednoj državi. Nacija je, dakle, politička zajednica građana. Za to određenje se koristi pojam *Bosanac*! Na taj način iskazana je skepsa prema slijeđenju koncepta nacije koja nastaje na “vododjelnici religija” kao da je to jedini mogući model i kao da je nacija stara kategorija koja se s današnjim značenjem može proširiti do antičkog doba! Time, također, biva dezavuiran opsoletan koncept o “zakašnjelim” nacijama, “sintetičkim” nacijama ili “pravim” nacijama i dovodi se u pitanje “pravo vrijeme” pojave nacija. To, također, znači da pojam nacije nije vječan! On je konstrukcija jednog doba, izmaštana grupa, zamišljena zajednica ljudi.

iskoristili nacijski projektanti iz Srbije i Hrvatske i već od 19. stoljeća krenuli u nemilosrdnu aktivnost pridobijanja, novačenja i pretvaranja bosanskog (“bošnjačkog”) stanovništva u svoj “narod”. V. Skarić je opisao taj proces, aktere i glavne intencije u drugoj polovini 19. stoljeća.²¹ Glavnu zamisao tog projekta moguće je iščitati iz *Načertanija* 1844. godine i pratiti je decenijama poslije kako se ostvaruje u srbijanskim političkim ideologijama i državnim poslovima.²² Naravno, moguće je početak “srpske ideje” vidjeti u tekstu Dositeja Obradovića pod naslovom *Pismo Haralampiju*, pisanom 1783. godine. Jezički pansrbizam (svesrpstvo) iz 19. stoljeća, koji nameće netačnu ideološku polaznicu da su svi govornici štokavskog narječja, ustvari, Srbi,²³ usmjerava nacijsku ideologiju srpstva daleko preko povijesnih granica raško-srbljanskog srednjovjekovnog prisustva u Raškoj, te u dijelovima Kosova i Makedonije, da bi se taj projicirajući ideološki pravac povukao na zapad preko Bosne i Hrvatske u kojima se s Osmanlijama pojavljuju brojne grupacije Vlaha koji bježe s istoka ispred osvajačkih vojski. Ti Vlasi će vremenom biti obuhvaćeni, prvo religijskim, a onda etničkim i nacionalnim identifikacijama koje će od njih napraviti značajne dijelove srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda od 19. stoljeća.²⁴

Naravno, ovo je samo jedna strana procesa koji je multilateralan. Na prvi pogled, čini se, da od 19. stoljeća ništa nije išlo na ruku Bosni. Iscrpljeni mnogim bunama i ratovima stanovnici Bosne su bili ekonomski osiromašeni, razvojno zaostali i gotovo dovedeni do propasti. To je bilo agrarno feudalno društvo u kojem nisu bili razvijeni napredni oblici evropskog znanstveno-

²¹ Skarić, Vladislav (1985). *Izabrana djela I. Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Sarajevo: Veselin Masleša, str. 246-247.

²² Ilija Garašanin 1844. godine u *Načertaniju* upozorava da će najteže biti srbizirati Bošnjake muslimanske vjere, a s pravoslavnim i katolicima će ići mnogo lakše.

²³ Drugi utemeljujući tekst velikosrbijanske ideologije (jezičkog) pansrbizma ili svesrpstva, pod naslovom *Srbi svi i svuda* (1849), napisao je srpski jezički nacionalista i ideolog srpstva Vuk S. Karadžić.

²⁴ Pošto u srednjovjekovnoj Bosni nema srpske etničke i kulturne tradicije niti identiteta, historijska znanost je skaredno konstruirala naraciju o “srpskoj Bosni” što predstavlja najsramnije stranice frizirane znanstvene djelatnosti u povijesti ovih prostora. Tek na početku 21. stoljeća privodi se kraju “identitetna harmonizacija” srpstva na tlu Bosne kada politički propagandisti poručuju da su “Srbi jedan narod” i ne prihvataju više da ih se podsjeća da su ipak “bosanski”, “hrvatski”, “kosovski” ili “crnogorski” Srbi, te zanemaruju da su izraz političke konstrukcije identiteta, da je *srpstvo* povijesni konstrukt pridodat na nešto prijašnje i starije i da je srpski identitet rezultat propagando-obavještajne djelatnosti na kraju druge polovine 19. stoljeća. U tome se ogleda povijesni proces unifikacije i homogenizacije srpstva na balkanskom prostoru koji cilja na to da se svekoliko srpstvo okupi u jednu državu bez obzira na druge države i narode u okruženju. Time se završava proces posrbljivanja Vlaha, Cincara, Karavlahi, Roma, Rumuna, Bugara, Mađara, dijelova Crnogoraca, Hrvata, Bošnjaka i drugih narodnih grupa u okviru srpskog nacijskog projekta.

tehnološkog uzdizanja. Od druge polovine 15. stoljeća sultan je kao monarh bio vlasnik sve zemlje, a stanovnici su bili njegovi podanici. On je nametnuo svoju volju na “plemenitu baštinu” kako se u bosanskim poveljama označava Bosna. “Azijski način proizvodnje” podrazumijevao je kolektivni, plemenski tip vlasništva nad zemljom.²⁵ Na početku 19. stoljeća Bosanski ejalet je s desne strane Drine graničio sa Smederevskim sandžakom u kojem su pravoslavci 1804. pokrenuli bunu protiv dahija. Već tada je znatan dio muslimanskog stanovništva izbjegao u Bosnu.²⁶ Osmanske reforme nisu se uspješno provodile i nisu ostvarivale napredak društvenog života konkretnih ljudi u Bosni. Bošnjaci su osjetili da ih se iskorištava i pljačka od strane osmanskih namjesnika. Pokret za autonomiju Bosne, koji je 1831. poveo Husein Gradašević, ugušen je u krvi i elitocidu koji je izvršen nad Bošnjacima pod komandom Mihajla (Omera) – paše Latasa. Sultan je, međutim, susjednoj kneževini Srbiji dao vazalni status 1830. godine.²⁷ Ivan Frano Jukić protjeran je 1852. godine iz Bosne u Istanbul, onda je izbjavljen u Rim, a poslije je umro u Beču 1875. godine.

²⁵ Karl A. Wittfogel je u knjizi *Orijentalni despotizam (Oriental despotism, 1957)* razvio hipotezu da u istočnjačkim društvima osebujne klimatske i geografske okolnosti te posebna organizacija državne vlasti uslovljavaju i specifičan društveno-povijesni razvitak. On je smatrao da orijentalni trend razvoja nastavljaju socijalistička društva, u kojima nema privatnog vlasništva kao ni u zemljama starog Istoka. Na tome je nastao vladajući “despotizam” nove socijalističke birokratije, u čemu je Wittfogel prepoznao nasljednika orijentalnog despotizma. Naravno, mnogi marksisti se nisu slagali s ovom hipotezom i kritički su je osporavali!

²⁶ U velikosrbijanskoj ideologiji *musliman* je izjednačen s osmanskim osvajačem, “Turčinom”, okupatorom, neprijateljem, onim koji se mrzi i koji je odgovoran za “ropstvo”. O tome najbolje svjedoči Njegošev programski spjev *Gorski vijenac* (1847).

²⁷ Osmanski, sultanov Hatišerif iz 1830. godine promijenio je status Srbije u okviru Osmanskog carstva. Ovim Hatišerifom Srbija je prešla iz statusa provincije u status vazalne kneževine. Na taj način joj je osigurana široka i stvarna unutarnja autonomija. To je značilo da Srbija može sama organizirati svoje gospodarstvo, upravu, obrazovanje, trgovinu i željeznicu. Pritom, Kneževina Srbija nema pravo na vojsku i ne može samostalno voditi vanjsku politiku, te, osim toga, i dalje plaća harač kojeg ubire baš-knez i šalje u Istanbul. Ovim Hatišerifom Srbija je dobila i slobodu vjeroispovijesti te se tako u Beogradu za metropolita mogao izabrati domaći sveštenik umjesto dotadašnjih Grka.